

bankmännens egna uppfattningar om varför de köns-
mässiga ojämlikheterna består. Både män och kvinnor
tycks mena att män (av naturen?) är mer "karriärsugna"
än kvinnor, som prioriterar hem, fritid och familj fram-
för karriär (s. 170). Utsagorna kompletteras med utdrag
från ett par artiklar i Bankvärlden, som går under
rubrikerna "Tre diskuterar kvinnor i bank" och "Fördo-
mar försvårar karriären", allt noggrant redovisat men
utan den djuplodande analys som kunde ha berättat om
den bakomliggande kultur som får de olika aktörerna
att tänka och tala i de banor som de gör.

Det är utan tvekan viktigt att individer får komma till
tals med sina egna ord i etnologiska studier, men förut-
sättningen är att citaten sätts in i ett analytiskt samman-
hang. I den här avhandlingen respekteras verkligen indi-
vidernas uppfattningar och det är ett fint drag, men
deras ord tenderar i allt för hög grad bli slutgiltiga. Jag
saknar ofta etnologens kritiska och respektlösa blick,
den som vänder och vrider och aldrig tar något för givet.

Avhandlingens styrka ligger knappast på det teoreti-
ska planet. Jag saknar en mer övergripande kulturteo-
retisk problemställning, samt finner det teoretiska per-
spektiv som väglett undersökningen tämligen rudi-
mentärt och föga integrerat. Men med betoningen på
den empiriska framställningen och den kunskap som
produceras som helhet vill jag säga att det är en etnolo-
gisk studie av god standard. Den är ypperligt välskri-
ven, samt innehåller en rad fina observationer och
reflexioner som väl demonstrerar den positiva aspekten
av ett kulturellt innanförskap. Här finns en upptäckar-
glädje och beredvillighet att pröva originella aspekter.
Förf. visar också ett gott handlag med det som blivit
något av etnologins adelsmärke: förmågan att koppla
samman och pendla mellan den stora världen och den
lilla, mellan bankmännens vardagsnära villkor och
funderingar och en övergripande samhällsutveckling.
På så sätt blir avhandlingen ett stycke svensk ekono-
misk nutidshistoria ur ett underifrånperspektiv. Jag
fäster mig särskilt vid en kulturell process som blir fint
åskådliggjord även om den ligger lite vid sidan om de
centrala intentionerna: nämligen hur "the economic
man" successivt tar allmänheten i besittning, inte minst
med banklönesystemets införande som en viktig bryt-
punkt. Vid sidan om hur bankmannayrket förändras
över en femtioårsperiod får vi alltså på ett annat och mer
allmänt plan följa hur ekonomiskt oinitierade sparkun-

der så sakta omvandlas till det många faktiskt är idag:
Strategiska aktörer på finansmarknaden, ständigt upp-
tagna av aktiekurser och räntefluktuationer. Så har
Lennart Börnfors onekligen rätt i sin karakteristik av
avhandlingen, som ett bidrag till pengarnas etnologi.

Mats Lindqvist, Stockholm

*Britt Liljewall: Bondevardag och samhälls-
förändring. Studier i och kring västsvenska
bondedagböcker från 1800-talet. Avhand-
lingar från Historiska institutionen i Göte-
borg Nr 10. Göteborg 1995. 397 s., ill.
English summary. ISBN 91-88614-08-5.*

För den som någon gång haft tillfälle att läsa en *bonde-
dagbok* är det slående vilken upplevelse av närhet
denna typ av anteckningar kan ge. Med en bondedag-
bok avses personliga, ofta regelbundet förda anteck-
ningar av en person som haft sitt huvudsakliga närings-
fång inom jordbruket. Trots att sådana anteckningar,
vare sig de finns i en särskild skrivbok eller i t.ex.
almanackor, vanligen är oreflekterande, korthugna,
ibland svårtolkade, enahanda eller triviala utgör de ett
idag unikt egenformulerat källmaterial, som kan ge oss
intressanta kunskaper med ett slags inifrån-perspektiv.
Vi tycker oss komma människorna närmare.

Det helt dominerande antalet av den agrarhistoriskt
inriktade forskningens resultat bygger på offentligt
myndighetsmaterial, med både ett utifrån- och upp-
ifrån-perspektiv. De möjligheter som denna typ av
inifrån-material rymmer är därför värda särskild upp-
märksamhet, alldeles oavsett de speciella källkritiska
problem som följer med användandet av det.

Men är det verkligen möjligt att utvinna någon
generell kunskap ur dagböcker, som kanske är författa-
de av i sin samtid ganska udda personligheter, ofta från
början helt unga män, som skriver för sig själva eller sin
familj och ur ett nästan uteslutande manligt perspektiv?
Svaret är nog, att med tillämpande av sedvanlig källkri-
tisk metod, medvetenhet om materialets egenheter och
förf. omgivande materiella och sociala förhållanden
samt i viss mån genom utveckling av nya beräknings-
metoder eller tolkningsramar för de företeelser som
forskaren valt att studera i dagböckerna, att dessa

faktiskt ger oss åtminstone delvis nya infallsvinklar och en annan förståelse av en svunnen bondevardag. Men vägen dit är inte helt lätt. Det här är ett källmaterial som ställer stora krav på sin användare.

Britt Liljewall är mycket medveten om detta. I avhandlingens inledning finns därför en relativt ingående redogörelse för källmaterialets karaktär; dess innehåll och stil, tillgänglighet, definitionen av det, dagboksförf. egna syften, vilka som skrev dem och hur deras karaktär förändras över tiden.

Syftet med avhandlingen är att, med tonvikt i den information som kan utvinnas ur bonde-dagböcker med ursprung i olika delar av Västergötland, fokusera på de skrivande böndernas vardagsliv, självsyn och sociala identitet för att därifrån söka göra en koppling till 1800-talets övergripande och relativt väl kända samhällsförändringar. Det är detta fokus som lett fram till det tydliga behovet av ett egenformulerat källmaterial, och där har Liljewall funnit att bonde-dagböckerna är oöverträffade bland de källtyper vi känner. Man skulle kunna säga att syftet uttrycker en vilja att kombinera en etnologs förmåga att lyfta fram individuella och mycket konkreta typexempel, med en historikers intresse av att kunna säga någonting generellt om samhället. Det är inte självklart att en sådan ambition accepteras till fullo i båda lägren.

För att uppfylla syftet genomför Liljewall *tre separata socialhistoriska mikrostudier* med målet att behandla frågor om hur tre geografiskt och socioekonomiskt tydligt avgränsade bondefamiljer utformade sina liv; hur vardaglig praxis förhöll sig till moderniserings-tolkande begrepp som förborgerligande, individualisering, kapitalisering och professionalisering (som i avhandlingen betraktas som idealtyper); vilken självsyn och social identitet som utvecklats i dessa skilda miljöer samt vilka samhälleliga uttryck böndernas identitet tog sig.

Avhandlingens *disposition* är pedagogisk: efter inledande presentation av forskningsläge och källmaterial följer de tre fallstudierna. Varje sådan studie presenteras på liknande sätt: vi får lära känna dagboksförf. och deras familjer, dagbokens särdrag samt det omgivande samhällets förhållanden. Därefter behandlas tid och rytm, arbete, försörjning och standard, rörlighet och kontakter. Avslutningsvis ger Liljewall en tolkning av varje delstudies resultat. Uppföljande sammanfattningar

avslutar varje avsnitt.

De tre fallstudierna följs därefter av ett nytt perspektiv, nämligen hur självsynen artikuleras i samhället. Här har Liljewall valt att studera *den lokalpolitiska arenan* – sockenstämman – och detta sker i ytterligare en annan geografisk lokal, dock fortfarande inom landskapet Västergötland.

Avhandlingen avslutas med ett kapitel som behandlar *begreppen allmoge, hemmansägare och lantman*. Här visar Liljewall sitt intresse för även de språkliga aspekterna av bondens självsyn som den kommer till uttryck i bevarat källmaterial.

En bilaga diskuterar social terminologi i födelseböcker. En särskild ordlista förklarar ålderdomliga eller dialektala begrepp som förekommer i de citat ur dagboksmaterialet som återges i avhandlingen.

Huvudframställningen – de tre mikrostudierna – är förvisso tredelad, men den sammanbinds samtidigt genom att de tre familjernas förhållanden läggs bredvid varandra och jämförs. Liljewall betonar dock, mycket riktigt, att det inte är fråga om att använda dessa jämförelser för att nå fram till kausala förklaringar av en och samma förändringsprocess. Dagböckerna är ju hämtade från olika tidpunkter, 1840-, 1860- och 1890-talen, och från geografiskt åtskilda områden med delvis varierande näringsstruktur. Snarare är det fråga om att beskriva, nyansera och problematisera.

Detta sätt att arbeta med de olika dagboksfamiljerna riktar genom ett slags kontrastverkan uppmärksamheten mot egenheter, samvariationer, likheter, som om en annan metod hade använts kanske inte skulle framstå på samma sätt. Resultatet blir ett slags associativ tolkning av moderniseringsprocessernas huvudrörelse å ena sidan, och dess motrörelser å den andra.

Den första dagboksfamiljen, *Toarpsstudien*, leder in i 1840-talets bondevardag genom den unge Olofs i Tränghult dagbok. Det är en familj som lever ett traditionellt bondeliv där subsistensen är central. Konsumtionsmönstret är återhållsamt och erhållna överskott placeras i jordbruket: i byggnader, gårdsköp och i utestående reversfordringar.

Den andra familjen, som presenteras i *Upphäradsstudien*, möter oss genom Lars Andersson i Nyckleby på 1860-talet. Här märks en tilltagande förändrings-takt, standardökning, större sociala variationer inom allmogen och en längre barndomstid för de uppväxan-

de på gården. Mångsyssleri tog sig annorlunda uttryck genom en koncentration på *lönande* sidosysslor, lämpliga i en särskild livscykel-situation.

Den sista dagboksfamiljen, i *Gårdhemsstudien*, möter upp genom två dagboksskribenter som också är far och son. Fadern Edvard och sonen Erik Eriksson på Rustorp under 1890-talet. Utmärkande här är bl.a. den mer långtgående professionaliseringen och den förändrade bonderollen, som accentuerades av underklassens och herrarnas utflyttande från lokalsamhället.

Det bör noteras att den empiriska arbetsinsatsen bakom Liljewalls framställning måste ha varit betydande. Dagboksfamiljerna har t.ex. inte valts för att de levat och verkat inom samma socken eller ens samma härad, något som hade varit mycket rimligt av arbets-ekonomiska skäl. Studier av namnskick och rörlighet sammanfattas i särskilda texttabeller som återkommer genom framställningen. Andra data, som hanterats kvantitativt, presenteras också i tabellform. Det är viktigt att olika data behandlats kvantitativt, eftersom det kan vara lätt att förledas till andra tolkningar vid läsningen av återkommande händelser av samma typ, t.ex. genom att man tar intryck av en speciell formulering som sedan kan följa med i den fortsatta läsningen.

En poäng med Liljewalls studie är, att hon visar hur förändringens mekanismer fungerar, hur gammalt och nytt lever sida vid sida samtidigt som förändringarna accepteras av de levande människorna. Även om de människor som närgånget studeras verkligen är olika och lever sina liv, med dess begränsningar och möjligheter och genomgår helt skilda livsöden, är det också möjligt att faktiskt se vad de har gemensamt trots att tidpunkterna och de näringsmässiga förhållandena varierar. Bondelivet har sina återkommande problem som måste lösas. Och väljer man att försöka betrakta de större dragen i en mänsklig omvandlingsprocess, vad man kan kalla mentalitetsförändringar som sker mycket långsamt, men hela tiden upprätthålls av de levande människorna inom ramen för deras kulturella preferenser, då blir Liljewalls avhandling en fascinerande läs-upplevelse i sitt myller av detaljer.

Anders Perlinge, Stockholm

Nils Edling: *Det fosterländska hemmet. Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*. Carlssons bokförlag, Stockholm 1996. 540 s., ill. English summary. ISBN 91-7203-143-3.

”Våren 1905 ansökte Jonas Viktor och Anna Kristina Ringh om egnahemslån hos hushållningssällskapet i Östergötland. De var 26 år, nygifta och bodde i Nykils socken, dryga två mil sydväst om Linköping. J.V. Ringh arbetade som daglönare hos traktens större jordägare. Årsinkomsten uppgick till 700 kronor, merparten förvärvad genom skogsarbete där hans specialitet var tillverkningen av takspån. Nu sökte paret statslån för att kunna överta ett gammalt soldattorp och bli självägande småbrukare på två och en halv hektar åker.”

Så inleds historikern Nils Edlings bok *Det fosterländska hemmet – egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*, vilken också är hans doktorsavhandling. Makarna Ringhs vidare öden får vi dock inte lära känna, men väl historien om hur egnahemsfrågan växte till ett hett socialpolitiskt debattämne i sekelskiftets Sverige.

Den vardagliga betydelsen av egnahem var vid denna tid knappast villan med trädgård, utan istället småbruket med några få hektar jordbruksmark. Efter en livlig debatt, men med få principiella motståndare, beslutade den svenska riksdagen år 1904 att inrätta en lånefond ur vilken ekonomiskt mindre bemedlade personer skulle kunna erhålla medel för att upprätta egnahem. Under de följande decennierna tillkom tiotusentals jordbruksegnahem över hela landet med hjälp av statliga lånemedel. De påverkade landskap och människor och ingår i vår moderna kultur- och samhällshistoria.

Speciellt långlivade blev dock inte de statsstödda småbruket, och i historiens backspegel är det lätt att se episoden som en ganska obetydlig parentes. Landet var ju med stormsteg på väg in i den industriella eran och de tekniska uppfinningarna duggade tätt. Framåtskridandet hade just manifesterats på Stockholmsutställningen 1897, där slamrande maskiner och massproducerade produkter lät ana en framtid i stål och rök. Vägen mot det moderna samhället var utstakad.

För samtiden var dock bilden annorlunda. Att tiden